

УДК 376-056.36

С.П.Миронова
mironova@ukr.net

РОБОТА ФАХІВЦІВ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Відомості про автора: Миронова Світлана Петрівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач, професор кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в спеціальній та інклюзивній освіті. Email: mironova@ukr.net

Contact: Profesor Svitlana Myronova, Doctor of Education, head of department correctional pedagogy and inclusive education Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine. In terms of research: psychological and pedagogical support for children with special educational needs in special and inclusive education. Email: mironova@ukr.net

Миронова С.П. Диференціація роботи логопеда дошкільного закладу з родинами вихованців / С.П.Миронова, В.П.Пельвецька // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – С.315 – 319. - (Серія соціально-педагогічна; вип. 12).; **Миронова С.П.** Роль сім'ї у статево-рольовому вихованні дитини з психофізичними вадами / С.П.Миронова // Рання комплексна діагностика і реабілітація дітей з сенсорними порушеннями: реалії та перспективи // Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю. Статті та лекції. – Львів. – Український бестселер, 2010. – С. 175 – 180.; **Миронова С.П.** Работа с родителями как один из путей реализации коррекционного компонента инклюзивного обучения / С.П.Миронова // Комплексное сопровождение детей с ограниченными возможностями здоровья: развитие инновационных моделей : сборник научных статей / Чуваш. гос. пед. ун-т ; отв. ред. Т.Н. Семенова. – Чебоксары : Чуваш. гос. пед. ун-т, 2015. – С. 3 – 5.

Миронова С.П. Робота фахівців з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Спеціальні заклади разом із батьками вирішують завдання виховання дітей з особливими освітніми потребами,

їхнього розвитку. Ефективність їх розв'язання можлива лише за умови співпраці на засадах партнерства, комплексного підходу до організації навчання та корекційно-виховної роботи. Нормативна база спеціальної та інклюзивної освіти законодавчо регламентує участь батьків у освітньому і реабілітаційному процесі, а роботу з сім'ями визначає як напрям діяльності навчальних та реабілітаційних закладів. Співпраця фахівців з сім'ями, які виховують дитину з особливими потребами, потребує узгодження між усіма спеціалістами закладу, з соціальними службами. На разі постає необхідність удосконалення форм взаємодії закладу і родини з переорієнтацією на індивідуальний підхід; підвищення активної ролі сім'ї у вихованні дитини; зменшенні авторитарності у спілкуванні закладу і батьків. Актуальною проблемою є розробка державних заходів, спрямованих на підвищення батьківської відповідальності, удосконалення механізму матеріальних виплат окремим сім'ям, прийняття закону про захист прав педагогів і батьків у процесі взаємодії.

Ключові слова: робота з сім'ями; діти з особливими освітніми потребами; спеціальні заклади; партнерство фахівців і батьків.

Миронова С.П. Работа специалистов с семьями, воспитывающими детей с особыми образовательными потребностями. Воспитание детей, их развитие являются основными задачами компетентного родительства. Такие же задачи решают и специальные педагоги. Поэтому очень важным является сотрудничество учебных учреждений и семей, воспитывающих детей с нарушениями в развитии. Нормативно-правовая база четко регламентирует участие родителей в образовательном и реабилитационном процессе, а взаимодействие специальных и инклюзивных школ с семьями определяет как направление их работы. Изучение состояния проблемы в практике показало, что педагоги в работе с родителями в основном используют традиционные коллективные формы авторитарного характера; не всегда согласовывают их между специалистами учреждения и с социальными службами. Для повышения эффективности сотрудничества необходимо внедрять новые формы работы, которые должны основываться на индивидуальном подходе к родителям, формировать у них не только теоретическую, но и практическую педагогическую компетентность. Важной задачей является повышение активности и ответственности семьи в воспитании ребенка, реализация демократического стиля общения с родителями.

Ключевые слова: работа с семьями, дети с особыми образовательными потребностями, специальные учреждения, партнерство специалистов и родителей.

Myronova S. Working professionals with families, who are raising children with special educational needs. Parenting, their development is the main task of the competent parenting. It appears before institutions. In modern realities of educational priorities change, increasing the role of parents in choosing and implementing educational route baby and rehabilitation of problem institutions

cooperate with the families of pupils is quite relevant. Legislation of special and inclusive education law regulating parental involvement in the educational and rehabilitation process, and work with families defined as the direction of educational and rehabilitation facilities. The study of problems in the practice of special education shows that such work is presented in sections as general plans of schools and planning of individual officials. Analysis revealed plans such gaps, do not always measure is consistent between specialists; plans often do not cover all aspects of interaction with parents; insufficient attention is paid to educational work; parents often initiated cooperation with institutions rather than families; planned mainly traditional (often outdated) forms of interaction. With a view to a more detailed study of the problem conducted a survey of teachers of special and inclusive schools. The most common forms of parents in schools is a traditional group authoritarian character. The need for change is evident in the choice of institution and interaction with family reorientation of the individual approach combining teacher informing parents of their mastering practical skills; increasing active role of the family in the upbringing of the child, reducing authoritarianism communication facility and parents. The actual problem is the development of government measures aimed at increasing parental responsibility, improve the mechanism of material benefits to individual families, the law on the protection of teachers and parents in the process of interaction.

Key words: work with families; children with special educational needs; special institutions; partnership specialists and parents.

Постановка проблеми. Виховання дітей, їхній розвиток є основним завданням компетентного батьківства. Таке ж завдання постає і перед навчальними закладами. Відповідно, соціалізація дитини, корекція її розвитку, виховання моральних якостей, навичок поведінки та досвіду суспільних стосунків має ґрунтуватись на принципах партнерства з батьками та комплексного підходу до організації корекційно-виховного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співпраці фахівців з сім'ями є достатньо дослідженими в загальній педагогіці (Т.Афанасьєва, В.Котирло, А.Кузьминський, В.Омеляненко, М.Фіцула та ін.); вивчається ця проблема і в корекційній педагогіці (Л.Вавіна, А.Висоцька, Т.Дегтяренко, Т.Ілляшенко, В.Кисличенко, С.Конопляста, Р.Кравченко, С.Миронова, Ю.Рібцун, М.Рождественська, О.Романенко, Л.Ханзерук, О.Чеботарьова, А.Шевцов, В.Шпак, Д.Шульженко та ін.). Зокрема, у вітчизняній науці досліджуються проблеми участі батьків у навчально-виховному і реабілітаційному процесі; розробляються поради родинам з виховання дітей з особливими освітніми потребами тощо. Проте, в сучасних реаліях змін виховних пріоритетів, підвищення ролі батьків у виборі та реалізації освітнього маршруту дитини і її реабілітації, проблема співпраці закладу з родинами вихованців залишається актуальною.

Метою нашого дослідження є розробка нових форм і шляхів взаємодії спеціальних та інклюзивних навчальних закладів з родинами дітей, які мають

особливі освітні потреби. У статті опишемо результати вивчення стану співпраці закладів з такими сім'ями.

Основний матеріал. Для реалізації поставлених завдань використовували такі методи: аналіз літературних джерел з проблем сімейного виховання та роботи фахівців з сім'ями; аналіз нормативної бази спеціальної та інклюзивної освіти; аналіз планів роботи освітніх закладів; анкетування педагогів; кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Вивчення літератури з загальної та корекційної педагогіки стало підґрунтям цілісного дослідження проблеми. Аналізуючи нормативну базу, з'ясували, яка роль законодавчо визначена для закладів та фахівців у роботі з сім'ями дітей з особливими освітніми потребами. Плани роботи спеціальних та інклюзивних закладів вивчали з метою виявлення змісту і форм роботи, які використовуються в практиці взаємодії з батьками. З цією ж метою було проведене анкетування вчителів і вихователів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами. Анкета містила такі питання:

1. Де працюєте?
2. Чи плануєте ви окремим розділом своєї роботи співпрацю з батьками?
3. Які форми роботи з батьками використовують у вас в закладі?
4. Які заходи з батьками проводять в закладі соціальний педагог і психолог?
5. Чи є у вашому закладі неблагополучні сім'ї? Скільки їх?
6. Яким чином Ви збираєте інформацію про батьків?
7. Чи співпрацюють із закладом соціальні служби?
8. Які є труднощі і проблеми у роботі з батьками?
9. Які заходи, на Вашу думку, слід прийняти в державі для покращення роботи з батьками?

Цілісний аналіз результатів констатувального дослідження дозволив зробити висновок про стан роботи закладів з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

У літературних джерелах та нормативній базі співпраця закладів з родинами визначається як умова позитивної взаємодії, засіб комплексного підходу до виховання. У Положенні про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей з особливими освітніми потребами одним із завдань висувається «надання психолого-педагогічної допомоги батькам (особам, які їх замінюють) з метою забезпечення їх активної участі в комплексній навчально-виховній, корекційно-розвитковій роботі» [4]. У Положенні про навчально-реабілітаційний центр серед головних завдань центру є «надання психолого-педагогічної допомоги батькам (особам, які їх замінюють), які виховують дітей з інвалідністю, з метою залучення їх та дітей до навчально-виховного та реабілітаційного процесу» [3]. У нормативних документах з інклюзивної освіти зазначається, що вся робота фахівців з дітьми має здійснюватись з обов'язковим залученням батьків, або осіб, які їх замінюють, з метою визначення і реалізації конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання дитини з особливими освітніми

потребами [2; 5].

Отже, робота з сім'ями вихованців має бути одним із напрямків діяльності навчальних та реабілітаційних закладів. Вивчення стану проблеми у практиці спеціальної освіти свідчить, що така робота представлена розділами як у загальних планах шкіл і НРЦ, так і плануванні окремих посадових осіб (вчителі, вихователі, психологи, соціальні педагоги). Аналіз планів виявив такі прогалини: далеко не завжди заходи є узгодженими між спеціалістами; часто плани не охоплюють всі сторони взаємодії з батьками; недостатньо уваги приділяється просвітницькій роботі; частіше співпраця з батьками ініціюється закладами, а не сім'ями; переважно плануються традиційні (часто застарілі) форми взаємодії.

Щоб вивчити проблему детальніше, ми провели анкетування педагогів. В опитуванні взяло участь 93 респонденти з семи областей України, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами (порушення розумового розвитку, ЗПР, розлади спектру аутизму), з них: 62 особи (66,7%) – в спеціальних школах і школах-інтернатах; 15 осіб (16%) – вчителі та асистенти індивідуального навчання; 9 осіб (9,7%) – НРЦ; 6 осіб (6,5%) – спеціальні ДНЗ; 1 особа (1,1%) – будинок дитини.

93,5% опитаних планують роботу з сім'ями заздалегідь.

Аналіз відповідей свідчить, що найбільш поширеними формами роботи з батьками в закладах є традиційні групові, зокрема: 77,4% назвали батьківські збори; 64,5% - консультації; 61,3% - бесіди. 12% респондентів зазначили, що в їхніх закладах діє батьківський всеобуч; окремі уточнили, що для цього організовується *«родинний клуб «Берегиня»», «батьківська школа», «школа розумного батьківства», «лекторій для батьків»*. 6,5% респондентів відвідують сім'ї, проте не конкретизують, з якою метою. 6,5% - проводять з батьками інструктаж (зміст не уточнювали). Опитані майже не називали форм роботи, у яких на паритетних засадах виявляється активність батьків, педагогічне інформування поєднується із оволодінням практичними навичками. Так, усього 16% педагогів залучають сім'ї до проведення виховних заходів з дітьми; 6,5% - проводять тренінги для батьків; 1,1% - організовують круглі столи. Очевидною є необхідність змін у виборі форм взаємодії закладу і родини з переорієнтацією на індивідуальний підхід, підвищення активної ролі сім'ї у вихованні дитини, зменшенні авторитарності у спілкуванні закладу і батьків.

Нас цікавило, чи залучаються до роботи з батьками психолог і соціальний педагог. 12,9% респондентів не володіють такою інформацією, що дозволяє припустити відсутність взаємодії спеціалістів закладу. У 3,2% робота з батьками не проводиться, оскільки в закладах перебувають діти-сироти. У 3,2% в закладах відсутні такі посади. Решта опитаних називали такі заходи, які організовують психолог і соціальний педагог: 51,6% - консультації; 45,2% - бесіди; 12,9% - батьківський всеобуч; 6,5% - тренінги; 6,5% - відвідування сімей; 4,3% - тестування, анкетування; 2,2% - круглі столи. Проте з відповідей незрозумілий зміст таких заходів, характер їх проведення.

Дуже різні відповіді були одержані на питання про наявність в закладі неблагополучних сімей. Лише 3,2% респондентів сказали, що таких сімей немає. 4,3% відповіли, що всі родини є неблагополучними. Решта відповідей розподілились так: 34,5% опитаних визначають, що в закладі від 5% до 30% неблагополучних сімей; 16,1% назвали 40%-50%; 41,9% працюють з 70%-90% неблагополучних батьків. Цілком можливо, що оцінка респондентів є суб'єктивною. Проте, навіть за умови суб'єктивізму цифри викликають глибоке занепокоєння і необхідність детального вивчення цієї проблеми, розробки заходів з виховання таких сімей.

Доведено, що ефективність роботи з батьками підвищується за умови диференційованого та індивідуального підходу. Відповідно, вивчалось питання про те, яким чином в закладі збирають інформацію про сім'ї. 83,9% одержують інформацію за результатами бесід з батьками; 51,6% аналізують документацію дитини; 25,8% - від соціальних служб; 19,4% - відвідують сім'ї; 16,1% - проводять анкетування батьків; 12,9% - співпрацюють з селищними радами за місцем проживання батьків; 3,2% спостерігають за стосунками батьків і дітей; 3,2% розмовляють з дітьми про родинні взаємини. Очевидно, що переважають опосередковані, суб'єктивні методи вивчення сімей.

Оскільки більшість респондентів працюють в інтернатних закладах, нас хвилювало, чи взаємодіють з ними соціальні служби. 83,8% відповіли, що така співпраця є тісною; 6,5% - не знають; 6,5% - вказали на нерегулярність взаємодії; 3,2% - на відсутність спільної роботи. Все ж більшість закладів співпрацюють з соціальними службами, а значить можуть впливати на відповідальність батьків, слідкувати за сімейними умовами.

Ми вивчали, які труднощі і проблеми у роботі з батьками відчують спеціалісти. 48% респондентів були одноставними: *«Небажання батьків співпрацювати з педагогами»*. 25,8% зазначили, що батьки *«не бажають брати участь у вихованні дитини, не цікавляться її успіхами»*; 12,9% назвали нерозуміння батьками важливості співпраці. 12,9% опитаних зауважили, що робота з сім'ями ускладнюється їхнім нерозумінням природи порушення в дитини. 9,7% вказали на байдужість батьків, а 8,6% - на аморальний спосіб їхнього життя. Опитані називали й такі труднощі та проблеми: *«соціальна та педагогічна занедбаність батьків»*, *«відсутність зворотного контакту»*, *«відсутність виховання в сім'ях»*, *«формальність роботи соціальних служб»*, *«вимогливість батьків до педагогів і уникнення власної відповідальності»*, *«відмова лікувати дитину»*, *«неправдивість»*, *«завищена оцінка можливостей дитини»*, *«неадекватна поведінка батьків»*, *«нерозуміння власної значущості у вихованні дитини»*, *«нехтування родин зборами»*, *«відсутність єдиних вимог в сім'ї»*, *«споживацька позиція»*, *«халатне ставлення до своїх обов'язків, особливо під час канікул»*. Багатьох респондентів обурює, що батьки наполягають на зарахуванні дитини в заклад, орієнтуючись лише на близькість до місця проживання без урахування характеру закладу і наявності в ньому необхідних для дитини спеціалістів. Окремі опитані говорили про те, що батьки цікавляться лише

оцінками дитини, а не її психологічним станом, інтересами, потребами. Отже, всі респонденти схвильовані формалізмом більшості сімей, відсутністю їхньої відповідальності, перекладанням своїх обов'язків на заклад і педагогів.

Логічно, що після попереднього питання ми запропонували педагогам запропонувати заходи, які, на їхню думку, слід прийняти в державі для покращення роботи з сім'ями. Зауважимо, що найбільш охоче й розлого респонденти відповідали саме на це запитання. 35,5% пропонують притягати батьків до відповідальності (матеріальної, навіть кримінальної) за занедбаність дитини, нехтування її вихованням. 19,4% наполягають на удосконаленні або й змінах для цього у законодавчій базі, в якій слід прописати механізми підвищення відповідальності батьків. 25,8% вважають, що варто покращити роботу соціальних служб, посилити роботу правоохоронних органів, контролювати витрату коштів, які виділяються на дитину. 17,2% пропонують відмінити виплати тим сім'ям, діти яких перебувають на державному утриманні, оскільки кошти витрачаються батьками не на потреби дитини, а на власні: *«Необхіден жорсткий контроль над використанням коштів, які держава виділяє для дітей-інвалідів. Адже існують такі батьки, які віддають дитину в інтернат на повне утримання, а самі живуть за «дитячі» гроші»*. Респонденти пропонують замінити грошові виплати на адресну допомогу дитині (одяг, їжа, ліки, навчальне приладдя тощо).

Педагоги вважають, що варто не лише контролювати неблагополучні сім'ї, а й допомагати їм, задля цього *«створити центри реабілітації або служби консультування батьків», «збільшити мережу соціальних служб», «працювати з батьками за місцем проживання»*. Окремі респонденти висловлювали думку, що батьки роблять помилки через педагогічну необізнаність, тому пропонували посилити методичну роботу з ними. Слушною є пропозиція щодо запровадження в поліклініках посади консультанта (спеціальний психолог, корекційний педагог), який би проводив профілактичну роботу з батьками, консультував жінок до і в період вагітності щодо причин порушень дитячого розвитку. Наприклад, *«при консультаціях в медичних закладах виділити працівника, який би роз'яснював жінкам, неготовим до материнства, сутність виховання, обов'язки сімей щодо дітей»*.

Окремі респонденти вважають, що потрібен закон, який захищатиме права педагогів у роботі з батьками, оскільки останні часто свою відповідальність за дитину делегують закладу. Особливо такий закон потрібен для розгляду конфліктних ситуацій, захисту дитини від прийняття батьками шкідливих для неї рішень тощо.

Досить незрозумілою на фоні загальних відповідей є пропозиція одного респондента: *«Вести межу на народження дітей для тих батьків, в яких є декілька дітей з порушеннями»*. Припускаємо, що така категорична думка обумовлена спостереженням за батьківською безвідповідальністю.

Висновки. Отже, аналіз відповідей респондентів свідчить про їхню

глибоку занепокоєність проблемами співпраці з родинами, бажання покращувати цю роботу. Водночас узагальнення форм, які використовуються в практиці спеціальної та інклюзивної освіти показує необхідність запровадження нових форм і методів; перенесення акцентів з авторитарної взаємодії на партнерські стосунки. Вагомого значення набуває формування педагогічної компетентності батьків. Особливо актуальним це є для інклюзивних закладів та навчально-реабілітаційних центрів, де участь батьків у супроводі дитини є умовою її повноцінного розвитку. Тому розробка змісту, сучасних методів та форм активної співпраці з родинами є перспективним завданням дослідження проблеми.

Бібліографія

1. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – 260 с. **2. Миронова С.П.** Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. – 164 с. **3. Положення** про навчально-реабілітаційний центр [Електронний ресурс] // Режим доступу : // zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0120-93. **4. Положення** про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0120-93>. **5. Порядок** організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах // Урядовий кур'єр. – 20.08.2011. - № 153. – С. 3. **6. Психология** семьи и больной ребенок. - Санкт-Петербург: Речь, 2007. – 400 с. **7. Шевцов А.Г.** Сім'я і дитина в умовах інклюзивної освіти / А.Г.Шевцов, О.В.Романенко, Л.О.Ханзерук, О.В.Чеботарьова. - Київ: Слово, 2013. – 112 с.

References

1. Myronova S.P. Metodyka korektsiinoi roboty pry porushenniakh piznavalnoi diialnosti: pidruchnyk / S.P.Myronova. - Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2014. – 260 s. **2. Myronova S.P.** Pedahohika inkliuzyvnoi osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk / S.P.Myronova. - Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2016. – 164 s. **3. Polozhennia** pro navchalno-reabilitatsiinyi tsentr [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu : // zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0120-93. **4. Polozhennia** pro spetsialnu zahalnoosvitniu shkolu (shkolu-internat) dlia ditei, yaki potrebuiut korektsii fizychnoho ta (abo) rozumovoho rozvytku [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu : // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0120-93>. **5. Poriadok** orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh // Uriadovi kurier. – 20.08.2011. - № 153. – S. 3. **6. Psykholohyia** semy y bolnoi rebenok. - Sankt-Peterburh: Rech, 2007. – 400 s. **7. Shevtsov A.H.** Simia i dytyna v umovakh

inkliuzyvnoi osvity / A.H.Shevtsov, O.V.Romanenko, L.O.Khanzeruk,
O.V.Chebatarova. - Kyiv: Slovo, 2013. – 112 s.

Авторський внесок: Миронова С.П. – 100%

Дата відправлення статті 18.03.17 р.